

De Eerstelingen: broeders en zusters als stille getuigen van de zending

Het schilderij De Eerstelingen van Johann Valentin Haidt uit 1747 hoort bij de topstukken van de zendingsgeschiedenis. Het hangt in de Kleine Kerkzaal van de Broedergemeente in Zeist. Het werk illustreert de eerste dopelingen uit de diverse zendingsgebieden van de Broedergemeente, die op het moment van schilderen al overleden waren.

Het schilderij is er altijd; aanwezig voor bezoekers bij een rondleiding, maar ook als stille deelnemer aan zangdienst en middaggebed. De broeders en zusters die op het schilderij afgebeeld staan, maken blijvend deel uit van de gemeenschap die viert en bidt. Ze zijn onderdeel van het collectieve geheugen van de Broedergemeente. We kennen hun namen en bij sommigen ook feiten uit hun leven. Ze komen uit verschillende landen en culturen en staan symbool voor de diversiteit van de Broedergemeente.

Visioen

De Eerstelingen verbeeldt het visioen dat mensen uit alle volken bij de kerk van Christus horen. Op die manier kun je in dit schilderij de zendingsgeschiedenis en -theologie terugzien. Lange tijd hebben we dit vooral met positieve woorden gedaan, maar gaandeweg komen ook kritische stemmen op. Juist in een tijd waarin het onderwerp 'slavernijverleden' een grote rol speelt, kan dit kunstwerk ons helpen om beter te verstaan wat er gebeurd is.

Compositie

Als je naar het schilderij kijkt, zie je de wil van de zendelingen om iedereen bij de kerk te betrekken en gelijkwaardig aan de gemeenschap deel te laten nemen. De compositie toont dat aan: mensen met verschillende huidskleur staan naast elkaar, op dezelfde hoogte afgebeeld. Sommigen hebben kleding aan uit het land van herkomst. Dat toont het respect voor de culturen en talen van de mensen, dat de zendelingen hadden. Je moest vooral niet met de 'Herrnhuter el' meten, maar respect en invoelingsvermogen hebben voor de manier hoe mensen leven. Anderen dragen de typische kleding van de Broedergemeente, wat een teken is voor hun volledige opname in de gemeenschap. Niet zelden hadden zij verantwoordelijke posities in de kerk. Ze waren actief als zendeling, pastoraal werker en voorganger in gemeenten in de Amerika's, Afrika en Europa. Op het schilderij staan enkele kinderen afgebeeld. Ze zijn vroeg overleden. Maar je ziet daarin ook de aandacht die de zending aan de kinderen en hun onderwijs heeft besteed. Verkondiging van het woord en verbetering van de sociale omstandigheden gingen

hand in hand. In het centrum van dit schilderij staat Christus afgebeeld. Hij is het middelpunt van de zending. Al het werk gaat van Hem uit en is op Hem gericht. De zendelingen moesten vooral Christus verkondigen en zijn liefde duidelijk maken. Elke mens moest een eigen relatie met Jezus kunnen opbouwen.

Met andere ogen

In de afgelopen jaren hebben buitenstaanders ons vaak ook met andere ogen naar dit schilderij laten kijken. Ze wijzen ons erop dat in ieder geval een van de personen ook een 'slavenarmband' draagt. En sommigen van de zusters en broeders dragen geen schoenen. Dat zijn tekenen dat zij niet vrij waren. De Broedergemeente heeft zich nooit actief tegen de slavernij verzet en in de bedrijven en op de plantages werden ook tot slaafgemaakten aan het werk gesteld.

Waarom was het eigenlijk zo belangrijk om dit schilderij te maken? Waarom werden steeds weer mensen uit zendingsgebieden naar Europa gehaald? Men wist immers dat het klimaat niet voor hen geschikt was. Soms wordt gedacht dat ook Zinzendorf en zijn medewerkers niet vrij waren van het verlangen om met de vruchten van hun werk te pronken. Exotische uitziende mensen; dat plaatje stond mooi in de ontwikkelde kringen van Europa. Het schilderij was een advertentie voor de Broedergemeente, maar de mensen die erop afgebeeld staan, werden ook een instrument daarvoor.

En kan men de Europese kleding niet ook als een teken zien dat de nieuwe christenen hun oude leefwijze en cultuur moesten afleggen? Ze hebben vaak met hun doop een andere, bijbelse naam gekregen. Waarom konden ze hun oude naam niet behouden en blijven gebruiken? Met het afleggen van hun kleding en hun naam hebben de zusters en broeders ook veel van hun culturele en religieuze achtergrond moeten loslaten. Daarvoor in de plaats kwamen de vaak Europese tradities en gebruiken uit de Broedergemeente. De liederen, weliswaar in eigen taal, hadden vaak Europese melodieën.

Foto: Fred Manschot / Mel Boas

Veel enthousiasme, weinig kennis

Het schilderij komt uit de begintijd van de zending van de Broedergemeente en toont ook de situatie uit die tijd. De zendelingen waren met veel enthousiasme, maar vaak ook met weinig kennis op weg gegaan. Ze deden ervaringen op in hun werk en stuurden berichten uit waar de komende generaties hun voordeel mee konden doen. Maar ze zijn er niet altijd op vooruit gegaan. Veel moest nog uitgevonden en ontwikkeld worden.

Suriname

Op het schilderij ontbreekt een vertegenwoordiger van de groep, die nu het grootste deel van de Broedergemeente in Nederland vormt. Onder de eerstelingen van 1747 is geen Surinamer met een Afrikaanse achtergrond. De donkergekleurde mensen op het doek komen van de Caraïbische eilanden. De enige Surinamer is de inheemse Francesco uit het (voormalig) Cotticadistrict. De eerste dopen van Afrikaanse Surinamers vonden pas in 1776 plaats, 20 jaar nadat dit schilderij is ontstaan. Maar de ontmoeting met het schilderij en de gemeenschap met de zusters en broeders die daarop afgebeeld staan, helpt toch in het gesprek over het slavernijverleden dat wij op dit moment in de Broedergemeente en in ons land voeren. Het is in positieve en negatieve zin deel van ons 'collectief archief', zoals een onderzoeker het eens uitdrukte.

Met elkaar in gesprek: soms lastiger dan we denken

De *Eerstelingen* laat zien hoe de ontmoeting met de bevrijdende boodschap van Jezus Christus kan helpen tot diversiteit op basis van gelijkwaardigheid. Het laat zien hoe de zending bijdraagt aan de ontwikkeling van mensen, zodat

ze kunnen deelnemen aan de globaliserende wereld. Maar het toont ook enkele van de valkuilen op deze weg, waar culturele eigenheden verloren gaan en mensen oneigenlijk gebruikt worden. Daar kom je alleen achter als je erover met elkaar in gesprek gaat. En juist dat is soms lastiger dan we denken. Gesprekken over het koloniale verleden, waarin de nakomelingen van slachtoffers en daders en bijstanders elkaar ontmoeten, vragen veel van de deelnemers. Het vraagt van de een om eigen pijn in openheid uit te spreken, en van de ander om dit aan te horen en in eerste instantie zonder tegenwerping te laten staan. Soms kom je daarbij ook jezelf tegen. Als witte deelnemer merk je dan hoe diep de gedachte in je zit dat gekleurde mensen nog veel te leren hebben in deze wereld en daarbij geholpen moeten worden. En als niet-witte deelnemer voel je opeens hoe groot je wantrouwen tegen je witte medemens is, dat je onbewust met je moedermelk hebt meegekregen. Door deze zaken uit te spreken en van elkaar te horen kan een proces in gang komen, die de wonden uit het slavernijverleden kan helpen genezen.

In al deze gesprekken blijft ook het Eerstelingenbeeld een gesprekspartner en getuige. De zusters en broeders uit een ver verleden zijn deel van de gedeelde geschiedenis. Het is meer dan een gespreksonderwerp. De zusters en broeders op het schilderij zijn ook aanwezig als wij met elkaar bidden en zingen. En zo'n gemeenschap is prachtig, ook al zijn we ons er niet altijd van bewust. Het is een teken voor het geloof dat ons verbindt. En Christus zelf is in ons midden.